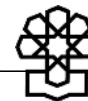

**تحليل ماهيت حقوقى - فقهي ديه و بررسى
میزان افزایش تعهدات مالی صنعت بیمه
کشور در اثر افزایش مبلغ ديه**

به نام خدا

فهرست مطالب

۱مقدمه
۲بخش اول - بررسی بُعد کمی دیه
۷بخش دوم - بررسی بُعد کیفی دیه (ملاک و معیار زمانی در تعیین قیمت دیه)
۱۱بخش سوم - ادله موافقین و مخالفین افزایش نرخ دیه
۱۳بخش چهارم - نرخ دیه در دهه ۱۳۸۰ و تبعات اقتصادی افزایش آن
۲۵پیشنهادها و راهکارها
۳۰منابع و مأخذ

تحلیل ماهیت حقوقی - فقهی دیه و بررسی میزان افزایش تعهدات مالی صنعت بیمه کشور در اثر افزایش مبلغ دیه

مقدمه

از ابتدای پیدایش جوامع بشری تاکنون، همواره شاهد بوده‌ایم که افراد یا گروه‌های انسانی به علل مختلف و با انگیزه‌های متفاوت با قصد قبلی و یا به‌طور اتفاقی و از روی بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی، به جان و مال یکدیگر آسیب رسانده‌اند و به دنبال آن، مسئله پرداخت غرامت و جبران خسارت جان یا عضو یا مال مطرح شده است.

اصل مهمی که در اسلام به آن توجه شده و در قرآن کریم به‌عنوان یک قانون برای تمام انسان‌ها در تمام دوره‌ها قرار داده شده است احترام به جان هر انسانی و حق حیات است. در آموزه‌های حیات بخش اسلام پرداخت غرامت و خسارت به جان و سایر آسیب‌های بدنی به‌طور دقیق و مفصل مورد بحث واقع شده، موضوعی که از آن به‌عنوان «دیه» تعبیر شده است. در همین خصوص راجع به تشریح نهاد دیه در آیه ۹۲ از سوره مبارکه نساء فرموده است:

«و من قتل مؤمناً خطأً فتحرير رقبة مؤمنة و دية مسلمة الی اهله: و هر کس مؤمنی را به خطا بکشد باید بنده مؤمنی را آزاد و به خانواده او دیه پرداخت کند».

با توجه به اینکه نصوص مربوط به نهاد «دیه» در قرآن بسیار اندک و مجمل است. از این‌رو برای تفصیل کم‌وکیف این نهاد اعم از: بیان حالات و جوب دیه، شروط تحقق آن، مقادیر و نحوه محاسبه و همچنین زمانبندی پرداخت و دیگر مسائل ضروری آن، همگی در سنت پیامبر گرامی اسلام و ائمه معصومین مورد توجه واقع شده است.

در این بررسی که در پی اعلام نرخ دیه و افزایش دو برابری آن در سال جاری و بازتاب‌های گسترده آن انجام گرفته، سعی شده با پرداختن به ابعاد کمی‌تی و کیفیتی نهاد دیه از منظر فقه و حقوق و رویه قضایی ضمن پاسخ به برخی ایرادات مطرح شده، راهکارهایی درخصوص کاستن از تبعات منفی ناشی از اجرای نرخ اعلام شده ارائه شود.

بخش اول - بررسی بُعد کمی دیه

درخصوص تعیین انواع دیه و میزان آن، در اغلب کتب فقهی و روایی و به تفصیل راجع به آن بحث شده است. انواع دیه از منظر مشهور فقها عبارت است از «اجناس ۶ گانه دیات» که قانونگذار ما نیز در ماده (۲۹۷) ق.م.ا بر این مطلب تأکید کرده است. ماده مزبور در بیان نوع و مقدار دیه چنین مقرر می‌دارد:

دیه قتل مرد مسلمان یکی از امور ۶ گانه ذیل است و قاتل در انتخاب هریک از آنها مخیر می‌باشد و تلفیق آنها جایز نیست:

۱. یکصد شتر سالم و بدون عیب که خیلی لاغر نباشند.
 ۲. دویست گاو سالم و بدون عیب که خیلی لاغر نباشند.
 ۳. یک هزار گوسفند سالم و بدون عیب که خیلی لاغر نباشند.
 ۴. دویست دست لباس سالم از حله‌های یمن.
 ۵. یک هزار دینار مسکوک سالم و غیرمغشوش که هر دینار یک مثقال شرعی طلا به وزن ۱۸ نخود است.
 ۶. ده هزار درهم مسکوک سالم و غیرمغشوش که هر درهم به وزن ۱۲/۶ نخود نقره می‌باشد.
- تبصره «۱» - قیمت هر یک از امور ۶ گانه در صورت تراضی طرفین و یا تعذر همه آنها پرداخت می‌شود.

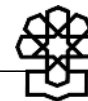
۱-۱. بررسی فقهی

در مورد مفاد این ماده که برگرفته از متون روایی و فقهی می‌باشد بحث‌های گسترده و متنوعی صورت گرفته است. مثلاً در مورد اینکه آیا این امور ۶ گانه اصل هستند یا نه؟ اگر همه آنها اصل نیستند آیا یکی از آنها اصل است و بقیه بر پایه آن تعیین شده‌اند؟ آیا عین انواع ۶ گانه موضوعیت دارد یا قیمت اجناس مذکور مد نظر شارع مقدس است؟ اینها از جمله مباحثی است که در کتب فقهی در مورد آنها بحث شده است.

ابتدا باید این نکته مشخص شود که آیا یکی از اجناس ۶ گانه در پرداخت دیه اصالت دارد و بقیه به اعتبار آن تعیین می‌شوند یا همه این اجناس در عرض هم از اصالت برخوردارند؟

۱-۱-۱. متقدمین از فقها

گفتنی است که فقهای متقدم شیعه همگی به استناد روایاتی از ائمه معصومین (ع)، بر جواز پرداخت

دیه از اجناس ۶ گانه (شتر، گاو، گوسفند، حله، دینار و درهم) اتفاق نظر دارند و حتی در کلمات برخی از فقهای بزرگ شیعه بر این موضوع ادعای اجماع شده است، چنانکه شیخ طوسی می‌گوید:

و قد قلنا ان عندنا ستة اصول، كل واحدٍ اصلٌ فی نفسه^۱

ابن زهره در غنیة النزوع،^۲ عاملی در مفتاح الكرامة،^۳ شیخ محمدحسن نجفی در جواهرالکلام^۴ با عباراتی شبیه جمله شیخ طوسی بر این نکته تأکید کرده‌اند.

در مفتاح الكرامة پس از نقل این کلام علامه حلی که «هریک از اجناس دیه به خودی خود اصل محسوب می‌شوند و چنین نیست که یکی بدل از دیگری و یا پرداخت یکی مشروط به نبود دیگری باشد»، اضافه می‌کند که: در این موضوع هیچ اختلافی در بین فقهای شیعه وجود ندارد.^۵

۲-۱-۱. فقهای معاصر

حضرت امام خمینی (ره) و حضرت آیت‌الله خوئی (ره) در خصوص موضوعیت نداشتن عین درهم و دینار تصریح کرده‌اند:

حضرت امام خمینی (ره) در این زمینه می‌نویسند:

دینار همان مسکوک شرعی است که در عصر صدور روایات رایج بوده، اما از آنجا که در آن زمان، نقد رایج همین درهم و دینار بوده و معامله با آنها در بین مردم متداول بوده است، نمی‌توان از ادله استفاده کرد که پرداخت عین «دینار» موضوعیت دارد و بدین جهت، جایز خواهد بود که قیمت آن با سایر نقود و نه با کالاهای تجارتي پرداخته شود.^۶

حضرت آیت‌الله خوئی (ره) در بخشی از کتاب التتقیح می‌فرمایند:

«در هر مورد که لفظ درهم و دینار استعمال می‌گردد، آنچه از آنها فهمیده می‌شود فقط مالیتی معین است، بی‌آنکه ماده آنها در این میان خصوصیتی داشته باشد، بنابراین آنچه گفته شد، مراد از دینار؛ تنها قیمت و ارزش مالی آن می‌باشد».^۷

۱. شیخ طوسی، المبسوط فی فقه الامامیه، جلد ۷، ص ۱۱۹.

۲. حمزه بن علی بن زهر، غنیة النزوع، سلسله الینابیع الفقهیه، جلد ۲۴، ص ۲۴۹.

۳. سیدمحمدجواد عاملی، مفتاح الكرامة، جلد ۱۰، ص ۳۵۷.

۴. شیخ محمدحسن نجفی، جواهرالکلام، جلد ۴۲، ص ۱۵.

۵. محمدجواد عاملی، مفتاح الكرامة، جلد ۱۰، ص ۳۵۷ و نیز رجوع کنید به: شیخ طوسی، المبسوط، جلد ۷، ص ۱۱۸ و محقق حلی،

شرایع الاسلام، جلد ۴، صص ۲۴۶ - ۲۴۵.

۶. امام خمینی (ره)، کتاب الطهارة، قم، اسماعیلیان، بی‌نا، جلد ۱، ص ۱۳۹، به نقل از: ابراهیم شفیعی سروستانی، نقش زمان و مکان در

تعین دیه، «مجموعه آثار کنگره بررسی مبانی فقهی امام خمینی (ره)» شماره ۱۲، صص ۲۱۸ - ۲۱۷.

۷. میرزا علی التبریزی الفروی، التتقیح فی شرح العروة الوثقی (تقریر دروس فقه آیت‌الله العظمی خویی) قم، الهادی و لطفی، جلد ۶،

۱۴۱۰ ق، ص ۴۷۸ به نقل از ابراهیم شفیعی سروستانی، همان، ص ۲۱۷.

به طوری که ملاحظه می‌شود، این دو بزرگوار با دو بیان متفاوت بر جواز پرداخت معادل ارزشی دینار از سایر نقود استدلال کرده‌اند و از کلمات آنها نیز استفاده می‌شود که ذکر دینار در روایات باب دیات، موضوعیت نداشته و فقط نشانگر میزان معینی از «مالیت» بوده است.

آیت‌الله سیدمحمود هاشمی نیز در این خصوص چنین نظر داده‌اند:

از عنوان درهم و دینار چنین درمی‌یابیم که مقصود از آن دو در زبان روایات اگر گواه دیگری برخلاف آن نباشد، هرگونه پول در گردش است و نه پول ویژه و معینی و در خود روایات دیده، گواهان و مناسبت‌های ویژه‌ای می‌توان درباره درهم یافت که بدان به‌عنوان پول در گردش نگریسته و بهای کالا برشمرده است به‌گونه‌ای که هر پول در گردش دیگری می‌تواند جایگزین آن شود.^۱

مقام معظم رهبری:

در سال ۱۳۷۳ به‌منظور اتخاذ رویه واحد در سراسر کشور نامه‌ای از طرف رئیس قوه قضائیه به وزیر دادگستری که مبتنی بر نظر فقهی مقام معظم رهبری بود به شرح زیر صادر شده:

«با اطلاع از نظر فقهی اخیر مقام منیع ولایت و رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مدظله‌العالی» در مسئله دیه مبنی بر اینکه: درهم و دینار در جمع اعیان ۶ گانه به‌عنوان پول رایج زمان می‌باشد و در حقیقت جانی در انتخاب احد از اعیان چهارگانه یا قیمت سوقیه رایج مخیر است».

ایشان همچنین در پاسخ به استفتای دیگری فرموده‌اند:

«... به نظر می‌رسد ادای قیمت کنونی اجناس، امروزه کافی است ولی به خاطر تردیدی که در باب حله موضوعاً و حکماً هست لازم است این جنس از محدوده محاسبه خارج باشد...».

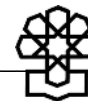
چنانچه ملاحظه می‌گردد نظر فقهی مقام معظم رهبری این است که انواع دیه منحصر در احشام ثلاثه و یا پرداخت قیمت آنهاست به‌نحوی که نیازی به تراضی و یا تعذر همه آنها نیز نمی‌باشد.

۲-۱. بررسی حقوقی

چنانچه گفته شد مطابق نظر مشهور فقها ماده (۲۹۷) قانون مجازات اسلامی و تبصره «۱» آن جانی برای پرداخت دیه موظف و مکلف است لزوماً یکی از انواع ۶ گانه مذکور را به ولی دم پرداخت نماید و نمی‌تواند قیمت را پرداخت کند که البته در انتخاب هریک از انواع ۶ گانه مخیر است. به استناد تبصره «۱» ماده (۲۹۷) ق. م. ا. در دو حالت نوبت به پرداخت قیمت می‌رسد:

۱. توافق طرفین،

۱. سیدمحمود هاشمی، مجله فقه اهل بیت (ع)، ش ۴، ص ۴۴.

۲. تعذر از پرداخت انواع ۶ گانه.

ازسوی دیگر از سال ۱۳۷۴ با توجه به بخشنامه‌های قوه قضائیه به محاکم براساس فتوای مقام معظم رهبری، به نظر می‌رسد درحال حاضر بندهای «۴» تا «۶» و تبصره آن عملاً منسوخ گردیده است و جانی باید از بین انواع احشام ثلاثه یک را برای پرداخت انتخاب نماید و یا قیمت یکی از آنها را حتی بدون تراضی طرفین و تعذر از پرداخت انواع مذکور، به ولی دم بپردازد. درخصوص تعیین میزان قیمت دیه بنا به ابتکار مقام معظم رهبری در پاسخ به درخواست قوه قضائیه برای حل مشکل محاکم و دوائر اجرای احکام، مراتب جهت تعیین تکلیف، طی شماره م/۱۹۴۶۷/۱/۸/۱۰/۷۳ از محضر مقام معظم رهبری استفتا و ایشان راهکاری را به این نحو مقرر نموده‌اند:

«... علیهذا با ارسال فتوای صادره لازم است به منظور حصول اطمینان در مورد نرخ اعیان انتخابی و فراهم شدن زمینه و امکان اعلام نرخ واحد و پرهیز از اختلاف فاحش قیمت‌ها توسط محاکم مختلف، برای تشکیل یک هیئت کارشناسی مرکب از سه نفر امین خبره اقدام فرمایید تا هر ۶ ماه یک بار درخصوص قیمت اعیان موجود با لحاظ این نکته که انتخاب افراد نوع نیز با جانی می‌باشد و نتیجتاً می‌تواند ارزان‌ترین را با لحاظ حفظ صدق عرفی انتخاب کند، اعلام نظر نموده و نظر اکثریت به صورت بخشنامه برای استفاده در مواردی که توافق اصحاب دعوی مقدور نیست به استحضار مراجع قضایی سراسر کشور برسد».

همچنین با توجه به اختلاف نظرهایی که در باب نظر فقهی مقام معظم رهبری به وجود آمد، ریاست قوه قضائیه طی نامه شماره ۷۷/۵۱۰۵ و با شرحی مبسوط به تاریخ ۱۳۷۷/۵/۲۱ مجدداً از معظم‌له کسب تکلیف نمودند، نظر به اینکه نامه مزبور حاوی نکات مهم و جالب توجهی است متن این نامه و پاسخ آن ذیلاً آورده می‌شود:

«محضر مبارک رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (دام ظلّه الوارف).

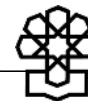
خاطر مبارک مستحضر است که یکی از مشکلات پیچیده دستگاه قضایی که تقریباً اکثر محاکم در سراسر کشور با آن درگیر بودند و ما از راه‌های مختلف برای حل آن رفتیم و نتوانستیم به حل قابل قبولی برسیم مسئله دیه و نظر مشهور فقهای عظام بود که جانی را مخیر بین پرداخت یکی از ۶ چیز می‌دانستند: احشام ثلاثه و نقدین و حله و مخصوص که نقدین را قسیم می‌دانستند و مسکوک به سکه رایج و رواج معاملی، که این قیود سبب شده بود در فراهم کردن عین درهم و دینار با این قیود همیشه با مشکل روبرو شوند و در موارد زیادی کار به لجبازی بین جانی و اولیای دم می‌کشید و تبدیل به قیمت هم جز با تراضی طرفین امکان نداشت بیشتر محاکم در بیشتر شهرها با این مشکل روبرو بودند و برای حل آن همواره با ما مکاتبه می‌شد که خود پرونده قطوری دارد.

تا زمانی که اطلاع پیدا کردیم نظر مبارک حضرتعالی بر این است که نقدین، قیمت زمان احشام ثلاثه بوده و مستقل و قسیم نیستند. با خرسندی استفتا کردیم و با جواب آنکه یک نسخه هم ضمیمه است بحمدالله تمامی مشکلات اجرایی حل گردید زیرا جانی از اول مخیر می شد در پرداخت یکی از سه قسم احشام یا قیمت آنها که معمولاً ارزان‌ترین یعنی شتر را انتخاب و پرداخت می‌کردند و تمامی قضات در این زمینه خوشحال و دعاگو شدند، که هم جهت شرعی به خوبی رعایت می‌شود و هم مشکل اجرایی نیست و بر این اساس مدیریت به کمک وزارت برای ایجاد وحدت رویه و پیشگیری از هرج و مرج قیمت کارشناسی شده احشام را از متخصصین می‌گرفت و توسط وزیر محترم هر 6 ماه یک بار و بعد در سال یک نوبت اعلام می‌کرد و قضات در سراسر کشور و دوائر اجرای احکام راحت بودند. اخیراً یکی از ... از حضرتعالی استفتا نموده است ... و جواب داده شده که نسخه آن ضمیمه است و ممکن است منظور مواردی باشد که پرداخت‌کننده یکی از نقدین را انتخاب کرده باشد و قیمت زمان انتخاب با زمان ادا متفاوت باشد که طبعاً جواب صحیح است و ملاک در قیمت زمان اداست چون عین یکی از نقدین یا حتی یکی از سه قسم احشام در نظر گرفته شده و به هنگام ادا ممکن است قیمت رشد کرده باشد اما اگر جواب مطلق و کلی باشد که شامل موارد پس از پاسخ استفتای ما شود و در حقیقت پاسخ دوم ناسخ پاسخ اول باشد باز ما باید به یک هرج و مرج و مشکل بسیار بزرگی برگردیم به خصوص در مواردی که دولت و حکومت باید دیه بپردازد مثل مواردی که تنها جسد یافت شده و قاتل مشخص نیست و یا جانی معسر است ... غرض از تصدیق این مقدمات طولانی آن است که اگر نظر مبارک در اصل مسئله پرداخت دیه همان پاسخی است که برای ما مرقوم فرموده‌اید که جانی و پرداخت‌کننده از اول مخیر بین انتخاب یکی از موارد سه‌گانه احشام یا قیمت آنهاست و این نظریه تغییر نکرده است دستگاه قضایی کشور می‌تواند براساس آن و بخشنامه‌هایی که به استناد این فتوی تنظیم و ابلاغ شده عمل کند و دعاگوی آن حضرت باشد و جواب استفتا ... حمل بر مورد خاص بشود، اما اگر فتوای اول تغییر کرده باشد ... هر روز در هر مورد به‌هنگام پرداخت باید قیمت محل گرفته شود و اختلاف قیمت روزانه و اختلاف شهرها و بخش‌ها و کشمکش‌های بین پرداخت‌کننده دیه و دریافت‌کننده یک داستان غم‌انگیز دیگری را در کشور فراهم می‌کند و به خصوص برای پرداخت‌های دولتی هم مشکل پیچیده‌تر فراهم خواهد کرد. امید است دستگاه قضایی کشور را راهنمایی فرموده تکلیف شرعی قضات و دوائر اجرای احکام را تعیین فرمایید».

پاسخ مقام معظم رهبری که توسط دفتر معظم‌له اعلام شده چنین است:

«به جناب آقای یزدی بگویید: نظر من، همان مطلبی است که در پاسخ به نامه جنابعالی

نوشته‌ام».

ریاست قوه قضائیه پس از دریافت پاسخ مقام معظم رهبری دستور می‌دهند که «نظر مبارک مقام معظم رهبری به وزیر محترم دادگستری اعلام و همچنین به محاکم ... ارسال شود و به‌طور کلی روش قبلی لازم‌العمل است».

با عنایت به مراتب فوق درحال حاضر نرخ سوقیه احشام ردیف‌های ۱ الی ۳ ماده (۲۹۷) قانون مجازات اسلامی سالیانه توسط قوه قضائیه تعیین و به محاکم ابلاغ می‌شود و موارد ۴ الی ۶ و تبصره «۱» این ماده به‌موجب فتوای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) منتفی شده است.^۱

بخش دوم - بررسی بُعد کیفی دیه (ملاک و معیار زمانی در تعیین قیمت دیه)

ازجمله مباحث مربوط به دیه مسئله زمانبندی پرداخت و اینکه آیا ملاک پرداخت دیه قیمت زمان وقوع جنایت است یا در مواردی که نیازمند صدور حکم قضایی است زمان صدور حکم و قطعیت آن را باید ملاک قرار داد و یا قیمت دیه را باید براساس قیمت روز پرداخت (یوم‌الادا) محاسبه کرد؟ برای پاسخ به این سؤال با توجه به اینکه مواد قانونی در این خصوص ساکت می‌باشند به برخی نظرات فقهی و همچنین رویه قضایی اشاره می‌گردد:

۱-۲. نظر برخی فقها معاصر^۲

آیت‌الله زنجانی: «به‌نظر اینجانب قیمت یوم‌الادا باید حساب شود».

آیت‌الله بهجت: «میزان قیمت یوم‌الاداست».

آیت‌الله سیستانی: «آنچه واجب است پرداخت عین دیه است از اصناف ۶ گانه یا پنج‌گانه و اگر

بر قیمت توافق کنند مناط «ما به المصالحه» خواهد بود».

آیت‌الله اردبیلی: «در پرداخت دیه باید قیمت زمان صدور حکم را در نظر گرفت».

آیت‌الله مکارم شیرازی: «اگر دیه تبدیل به قیمت شود باید مطابق قیمت یوم‌الادا باشد مگر اینکه

طرفین توافق به غیر آن نمایند».

آیت‌الله نوری همدانی: «یوم‌الادا میزان است».

آیت‌الله شاهرودی: «اظهر قیمت یوم‌الاداست».

آیت‌الله فاضل: «اگرچه مقتضای قاعده قیمت یوم‌الاداست لکن به جهات خاصی ازجمله عدم

۱. مجموعه قوانین و مقررات، جلد اول، معاونت حقوقی ریاست‌جمهوری شهریورماه ۱۳۸۹، ۴۲ مورد استفتا از مراجع عظام به نقل از مجله دادرسی، ش ۱۳، فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۸.

۲. همان.

ترافع مجدد مانعی ندارد که قیمت یوم صدور حکم را ملاک قرار دهید البته این مطلب در صورتی است که بین جانی و مجنی‌علیه تراضی بر قیمت واقع شده است والا باید یکی از اعیان سته داده شود».

آیت‌الله جواد تبریزی: «جانی باید یکی از اجناس ۶ گانه دیه را بپردازد و دادن قیمت یکی از اجناس منوط به تراضی طرفین است و چنانچه تراضی انصراف به قیمت روز معینی نداشته باشد باید مقدار آن هم تعیین گردد و اگر انصراف داشته باید به همان که انصراف دارد عمل شود».

آیت‌الله صافی گلپایگانی: «در فرض سؤال، به نظر اینجانب، قیمت دیه را مطابق قول مشهور باید یوم‌الادا محاسبه کرد. وجه وجیهی برای محاسبه آن برمبنای روز صدور و قطعیت حکم یا روز وقوع حادثه به نظر نمی‌رسد و وحدت رویه که در مواردی مطرح می‌نمایند و قاضی را محتوم به رعایت آن می‌کنند موجب اشکالات متعدد است و درخصوص این مورد جانی یوم‌الحادثه اشتغال زمه بر دیه پیدا می‌کند و اگر در یوم‌الحادثه ادای تمام اشیای معین شده برای دیه متعذر باشد در این صورت ممکن است گفته شود مخیر بین ادای قیمت یوم‌الحادثه آنچه از دیه حتمی است و ادای قیمت یوم‌الادا مثال آنچه مثلی است می‌باشد».

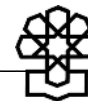
چنانکه ملاحظه می‌شود بعضی از فقها ملاک در تعیین زمان نرخ دیه را «یوم‌الادا» دانسته و عده‌ای دیگر قیمت «زمان صدور حکم» را ملاک می‌دانند.

۲-۲. رویه قضایی

به استناد بخشنامه‌های صادره از شورای عالی قضایی سابق و دستورالعمل‌های ریاست قوه قضائیه در دوره‌های بعد، ملاک تعیین قیمت ریالی دیه در رویه معمول محاکم و دوائر اجرای احکام از ابتدای تصویب قانون دیات، قیمت «زمان صدور حکم» بوده است. در این زمینه می‌توان به بخشنامه شماره ۷/۲۰۶۹ مورخ ۱۳۶۲/۶/۳۰ شورای عالی قضایی سابق اشاره کرد، در بند «۵» این بخشنامه آمده است: «تقویم (دیه) به دستور دادگاه و طبق نظر کارشناس تعیین خواهد شد و قیمت زمان صدور حکم ملاک خواهد بود».

با عنایت به نظر فقهی مقام معظم رهبری در سال ۱۳۷۳ درخصوص انواع و میزان دیه؛ وزیر دادگستری نیز طی صدور بخشنامه شماره ۱۵/۱۱ مراتب را به شرح زیر به رؤسای کل دادگستری‌های سراسر کشور اعلام نمود:

«سلام‌علیکم در اجرای دستور شماره ۱/۲۴۲۶۳/۴ مورخه ۱۳۷۳/۱۱/۲۷ ریاست قوه قضائیه درخصوص تعیین قیمت سوقیه اعیان احشام، موضوع احکام دیات و ماده (۲۹۷) قانون مجازات

اسلامی و با توجه به فتاوی مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای مدظله‌العالی، با نظر هیئت کارشناسی از افراد خبره ارزش اعیانی احشام برای ۶ ماه اول سال ۱۳۷۴ (۱۳۷۴/۱/۱) لغایت ۱۳۷۴/۶/۳۱) به شرح ذیل تعیین می‌شود. دستور فرمایید کلیه واحدهای قضائیه آن استان در صورت عدم توافق اصحاب دعوا رعایت نمایند.

صدور این بخشنامه از این جهت که آیا مفاد آن نسبت به احکام قطعیت یافته محاکم نیز قابل تسری است یا خیر؟ موجب بروز مشکلاتی برای دوائر اجرای احکام شد، به منظور رفع شبهه بخشنامه شماره ۱۳۷۴/۱۳/۳ مورخ ۱۳۷۴/۵/۱۰ از طرف معاونت اجرایی قوه قضائیه خطاب به مراجع قضایی سراسر کشور صادر گردید:

«در سیزدهمین جلسه قضایی کشور که در تاریخ ۱۳۷۴/۵/۲ به ریاست حضرت آیت‌الله یزدی ریاست محترم قوه قضائیه تشکیل شد، مقرر گردید (با یادآوری اقدامات انجام شده با استفاده از منابع فقهی و قانونی درخصوص تعیین و تثبیت نرخ دیه) به کلیه واحدهای قضایی سراسر کشور اعلام شود بخشنامه اصداری از روز صدور مورخه ۱۳۷۴/۱/۱ لازم‌الرعايه بوده است و آرای صادره قطعیت یافته قبل از این تاریخ (اعم از اجرا شده یا درحال اجرا) از شمول خارج بوده و این بخشنامه به هیچ‌وجه موجب تجدیدنظرخواهی از آرای قطعی یا امکان اصدار رأی اصلاحی از ناحیه محاکم نمی‌باشد...».

بعد از سال ۱۳۷۴ نیز راجع به اعتبار یا عدم اعتبار بخشنامه فوق‌الذکر در بین مراجع ذیربط تردید وجود داشت به طوری که ریاست وقت سازمان زندان‌ها طی نامه شماره ۱/۲۱۶۷۷/۱۵۵ مورخ ۱۳۷۶/۱/۲۲ به عنوان ریاست قوه قضائیه چنین مرقوم داشته است:

«احتراماً به استحضار می‌رساند: عده قابل توجهی زندانی در زندان‌های کشور هستند که قبل از سال ۱۳۷۴ محکوم به پرداخت دیه شده و به علت عجز از پرداخت در حبس مانده‌اند و هم‌اکنون به علت افزایش نرخ دیه بعد از سال ۱۳۷۴ نیز امکان آزادی برای نامبردگان غیرممکن شده است در صورتی که نظر معظم‌له درخصوص اجرای بخشنامه شماره ۱۳۷۴/۱۳/۳ مورخه ۱۳۷۴/۵/۱۰) شماره بخشنامه اشتباهاً ۱/۷۸۱۳/۳ قید شده است) مستدام باشد ستاد امور دیه زندان‌ها آمادگی دارد به متهمانی که قسمتی از دیه را تهیه نموده‌اند، از طریق وام دیه کمک و مساعدت نموده تا امکان آزادیشان فراهم گردد. لذا خواهشمند است در صورت نظر مساعد بر اجرای «قانون زمان صدور حکم» (پرداخت دیه به نرخ قبل از سال ۱۳۷۴) اوامر لازمه را ابلاغ فرموده تا با تقدیم لیست اسامی این قبیل افراد و مدارک مربوطه اقدامات اجرایی معمول گردد.».

پاسخ ریاست قوه قضائیه ضمن نامه شماره ۱/۷۶/۱۴۸۵ مورخ ۱۳۷۶/۲/۱۶ معاونت اجرایی

قوه به شرح زیر می‌باشد:

«... بسمه تعالی دیه براساس همان قیمت زمان صدور حکم است که بر ذمه طرف استقرار یافته و رشد قیمت بعدی روی بدهی او اثری ندارد و بخشنامه به قوت خود باقی است اقدام شود».

در فروردین سال ۱۳۷۷ استفتایی از محضر مقام معظم رهبری به عمل آمد که متن استفتا و پاسخ رهبر معظم انقلاب در ذیل آمده است:

سؤال: «در صورتی که در قتل غیر عمدی ناشی از تصادف رانندگی به علت اعسار قاتل به موجب حکم دادگاه مقرر گردد که دیه از بیت‌المال پرداخت شود و دیه نیز از نوع درهم باشد و تاریخ حکم محکومیت قاتل ۱۳۷۳/۱۱/۱۲ و تاریخ صدور حکم اعسار و اثبات دیه از بیت‌المال ۱۳۷۴/۱۱/۱۹ باشد با توجه به ارزش ریالی دیه ملاک پرداخت دیه از بیت‌المال تاریخ محکومیت قاتل است یا تاریخ صدور حکم اعسار و آیا می‌توان کمتر از ارزش عرفی درهم به اولیای دم از بیت‌المال پرداخت نمود ...».

پاسخ مقام معظم رهبری:

«در پرداخت دیه میزان قیمت یوم‌الاداست و فرقی بین موارد آن نیست و بیت‌المال خصوصیتی ندارد».

پس از پاسخ مقام معظم رهبری، ریاست قوه قضائیه طی نامه شماره ۷۷/۵۱۰۵ و با شرحی که در قسمت قبل به آن اشاره شد در تاریخ ۱۳۷۷/۵/۲۱ از معظم‌له کسب تکلیف نمودند، ریاست قوه قضائیه پس از دریافت پاسخ مقام معظم رهبری دستور می‌دهند که «نظر مبارک مقام معظم رهبری به وزیر محترم دادگستری اعلام و همچنین به محاکم ... ارسال شود و به‌طور کلی روش قبلی (یعنی ملاک قیمت زمان صدور حکم و قطعیت آن) لازم‌العمل است».

از مجموع مطالب فوق درخصوص تعیین مبنای قیمت دیه باید براساس صور زیر عمل کرد:

صورت اول: چنانچه طرفین راجع به میزان قیمت به توافق برسند بحث چگونگی محاسبه قیمت براساس زمان صدور حکم یا یوم‌الادا منتفی است و طرفین به هر مقدار که توافق کرده باشند پرداخت همان مقدار کفایت می‌کند.

صورت دوم: چنانچه طرفین صرفاً به پرداخت قیمت یکی از انواع دیات مذکور در ماده (۲۹۷) تراضی کرده ولی در مورد مقدار و میزان آن توافق نداشته باشند و یا بنابر فتوای مقام معظم رهبری (که جانی از ابتدا می‌تواند یا عین احشام ثلاثه یا قیمت آنها را انتخاب نماید) جانی پرداخت قیمت را انتخاب کرده باشد در هر دو صورت با توجه به اینکه قانونگذار ملاک خاصی را پیش‌بینی نکرده است به استناد بخشنامه‌های صادره قیمت زمان صدور حکم ملاک قرار می‌گیرد.

صورت سوم: چنانچه جانی براساس ماده (۲۹۷) از ابتدا عین یکی از انواع ۶ گانه دیات یا

براساس فتوای مقام معظم رهبری عین یکی از احشام ثلاثه را انتخاب کرد اما در موقع اجرای حکم خواهد قیمت را بپردازد در این صورت وی باید قیمت یوم‌الادا را پرداخت نماید. به نظر می‌رسد نظرات مشهور فقها درخصوص مبنای قیمت یوم‌الادا همچنین پاسخ مقام معظم رهبری در استفتایی که از ایشان شده بود نیز باید بر این حالت حمل شود.

بخش سوم - ادله موافقین و مخالفین افزایش نرخ دیه

پس از بررسی فقهی و حقوقی راجع به برخی سؤالات و ابهامات راجع به بعد کمیتی و کیفیتی دیه مشخص شد که درحال حاضر با توجه به فتوای مقام معظم رهبری هیئتی مرکب از کارشناسان، قیمت ریالی احشام ثلاثه را اعلام می‌نماید. قوه قضائیه در سال جاری قیمت اعیان احشام ثلاثه را با عنایت به مبنای شرعی که گفته شد اعلام نمود، نرخ اعلام شده که دو برابر قیمت سال گذشته است واکنش‌های متفاوتی را در بین صاحب‌نظران و کارشناسان به دنبال داشته است، عده‌ای موافق و عده‌ای مخالف دو برابر شدن قیمت دیه هستند و هر گروه برای خود استدلال‌های متفاوتی دارند که در ذیل به عمده ادله موافقین و مخالفین اشاره می‌شود:

۳-۱-۳. عمده ادله موافقین

۳-۱-۱. افزایش دیه براساس موازین شرعی صورت گرفته

با عنایت به مطالب گفته شده در بخش‌های پیشین، قوه قضائیه به استناد موازین شرعی و ماده (۲۹۷) ق. م. ا. و همچنین نظر مقام معظم رهبری باید همه‌ساله براساس قیمت سوقیه انعام ثلاثه مبلغ ریالی دیه را اعلام نماید و درحال حاضر مبلغ اعلام شده براساس بررسی کارشناسی مختلف در این رابطه انجام گرفته است.

مسئولان قضایی در پاسخ به این سؤال که مبنای این افزایش قیمت چه بوده است که در سال‌های قبل با این وضعیت مواجه نبوده‌ایم گفته‌اند: متأسفانه در سال‌های گذشته تنها یک بار قیمت شتر تعیین شده و هر سال براساس تورم نرخ دیه افزایش می‌یافته است و این محاسبه اشتباه بوده است.

۳-۱-۲. افزایش مبلغ دیه یکی از عوامل کاهش تخلفات رانندگی و جرائم خشونت‌بار

با اجرایی شدن میزان نرخ دیه اعلام شده به‌عنوان یک عامل بازدارنده می‌توان به کاهش آمار تلفات ناشی از تخلفات رانندگی که حکایت از فوت نزدیک به سالیانه ۲۳ هزار نفر در اثر حوادث رانندگی

دارد، امیدوار بود. همچنین این عامل بازدارنده می‌تواند در کاستن از آمار بالای جرائم منتهی به ضرب و جرح که کاهش احساس امنیت در بین شهروندان را در پی دارد، نقش مؤثری ایفا کند.

۳-۱-۳. میزان نرخ دیه اعلام شده در مقایسه با برخی کشورها به مراتب پایین است

اگرچه نهاد دیه در کشورهای اروپایی به نحوی که در مقررات ما اعمال می‌شود وجود ندارد اما مشابه این نهاد یعنی دریافت غرامت در قبال آسیب‌های بدنی دیده می‌شود. میزان غرامت‌های جاری در برخی کشورهای اروپایی تفاوت قابل توجه و معناداری را منعکس می‌کند. از جمله در کشور آلمان این میزان معادل ۲۰ برابر نرخ دیه در کشور ماست.

۳-۲. عمده ادله مخالفین

۳-۲-۱. افزایش قیمت دیه موجب کاهش خرید بیمه اجباری شخص ثالث و افزایش آمار زندانیان ناتوان از پرداخت دیه

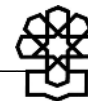
با توجه به اینکه حسب قانون اصلاح قانون بیمه شخص ثالث و آیین‌نامه‌های اجرایی آن، شرکت‌های بیمه مکلف به صدور بیمه‌نامه شخص ثالث با تعهدهای بدنی معادل با دیه ماه‌های حرام هستند و حق بیمه مربوط نیز براساس مبلغ تعهدهای بیمه‌نامه‌ها تعیین می‌شود، در صورت افزایش شدید مبلغ دیه مبلغ حق بیمه مربوط نیز افزایش خواهد یافت.

از این رو بسیاری از دارندگان وسایل نقلیه موتوری (اعم از وسایل نقلیه زمینی و حتی هوایی و دریایی)، یا قادر به تهیه بیمه‌نامه نیستند و یا تمایلی برای تهیه آن نشان نخواهند داد، که در صورت وقوع تصادف با توجه به میزان بالای مبلغ دیه و فقدان بیمه‌نامه باید منتظر افزایش آمار زندانیان ناتوان از پرداخت دیه باشیم.

همچنین رانندگانی که در حال حاضر دارای بیمه‌نامه شخص ثالث هستند، از آنجا که سقف تعهدهای بدنی اغلب بیمه‌نامه‌های شخص ثالث صادره در سال گذشته و سال جاری ۶۰۰ میلیون ریال است، این قبیل رانندگان نیز باید مابه‌التفاوت دیه متعلقه با سقف تعهدهای بیمه‌نامه‌ها را خودشان بپردازند؛ بدیهی است با توجه به تفاوت ۳۰۰ میلیون ریالی هر دیه فوت در ماه‌های عادی و ۶۰۰ میلیون ریالی آن در ماه‌های حرام اغلب رانندگان در پرداخت این مبالغ با مشکلات اساسی مواجه خواهند شد و بسیار محتمل است که به علت عجز از پرداخت دیه به زندان بیافتند.

۳-۲-۲. صندوق تأمین خسارت‌های بدنی دولت، مجبور به پرداخت دیه خواهد شد

براساس ماده (۱۰) قانون بیمه شخص ثالث، چنانچه وسیله نقلیه‌ای فاقد بیمه‌نامه شخص ثالث باشد،

جبران خسارات بدنی وارد بر اشخاص ثالث که در اثر تصادف با این قبیل وسایل نقلیه ایجاد شده باشد، توسط صندوق تأمین خسارت‌های بدنی صورت می‌گیرد که بخش اعظم درآمدهای این صندوق از محل منابع عمومی و بودجه کشور تأمین می‌شود و جبران کسری احتمالی آن نیز طبق قانون برعهده دولت است پس در صورت افزایش شدید مبلغ دیه و حق بیمه شخص ثالث طبیعتاً تعداد وسایل نقلیه فاقد بیمه‌نامه افزایش خواهد یافت و در صورت تصادف این قبیل وسایل نقلیه، بار مالی جبران خسارت‌های بدنی وارده به اشخاص ثالث زیان‌دیده برعهده صندوق قرار می‌گیرد.

۳-۲-۳. افزایش تعهدهای مالی شرکت‌های بیمه در صورت افزایش دو برابری قیمت دیه و بیم و رشکستگی آنها

در صورت افزایش ۱۰۰ درصدی مبلغ دیه و تکلیف بر یوم‌الادا بودن پرداخت دیه و نیز تأخیر در تعیین تکلیف پرونده‌های قضایی مرتبط با بیمه شخص ثالث، صنعت بیمه با اضافه بار مالی بیش از ۵۰۰۰ میلیارد ریالی مواجه خواهد شد که این امر می‌تواند تعدادی از شرکت‌های بیمه‌ای کشور را به چالش کشاند.

۳-۳. بررسی ادله مخالفین

چنانچه ملاحظه می‌گردد ادله مطرح شده از سوی مخالفین به لحاظ فقهی و حقوقی فاقد مبنای مستحکم و مستدل می‌باشد و تنها به مشکلات اجرایی ناشی از چنین افزایشی اشاره کرده‌اند از این رو به نظر می‌رسد باید ادله گروه اول پیرامون موافقت با افزایش قیمت دیه، ملاک عمل قرار گیرد ولی در عین حال باید به بررسی و ارائه راهکارهایی که دغدغه مخالفین این موضوع را نیز برطرف نماید پرداخته شود. در قسمت بعد این گزارش راهکارهایی به همین منظور پیشنهاد می‌گردد.

بخش چهارم - نرخ دیه در دهه ۱۳۸۰ و تبعات اقتصادی افزایش آن

۴-۱. روند افزایش نرخ دیه طی ده سال اخیر

حداقل دیه کامل برای ماه‌های عادی سال بر مبنای بند «۱» ماده (۲۹۷) قانون مجازات اسلامی معادل قیمت ۱۰۰ نفر شتر از سال ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۹ (۱۷ سال اخیر) بدین قرار بوده است:^۱

۱. مجموعه قوانین و مقررات، معاونت حقوقی ریاست جمهوری، جلد اول، شهریورماه ۱۳۸۹. ۴۲ مورد استفتاء از مراجع عظام به نقل از مجله دادرسی، ش ۱۲، فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۸.

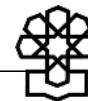
جدول ۱. دیه کامل در ماه‌های غیرحرام و نرخ رشد آن نسبت به سال قبل

(میلیون تومان)

ردیف	سال	مبلغ دیه در ماه‌های غیرحرام (به ریال)	درصد رشد نسبت به سال قبل
۱	نیمه اول ۱۳۷۴	۳۶,۲۵۰,۰۰۰	—
۲	نیمه دوم ۱۳۷۴	۳۸,۰۰۰,۰۰۰	۴/۸
۳	۱۳۷۵	۴۱,۷۵۰,۰۰۰	۹/۸
۴	۱۳۷۶	۴۸,۰۰۰,۰۰۰	۱۴/۹
۵	۱۳۷۷	۵۶,۰۰۰,۰۰۰	۱۶/۶
۶	۱۳۷۸	۶۱,۰۰۰,۰۰۰	۸/۹
۷	۱۳۷۹	۶۴,۰۰۰,۰۰۰	۴/۹
۸	۱۳۸۰	۱۰۰,۰۰۰,۰۰۰	۵۶/۲۵
۹	۱۳۸۱	۱۵۰,۰۰۰,۰۰۰	۵۰
۱۰	۱۳۸۲	۱۸۰,۰۰۰,۰۰۰	۲۰
۱۱	۱۳۸۳	۲۲۰,۰۰۰,۰۰۰	۲۲
۱۲	۱۳۸۴	۲۵۰,۰۰۰,۰۰۰	۱۴
۱۳	۱۳۸۵	۲۶۲,۵۰۰,۰۰۰	۵
۱۴	۱۳۸۶	۳۵۰,۰۰۰,۰۰۰	۳۳
۱۵	۱۳۸۷	۴۰۰,۰۰۰,۰۰۰	۱۴
۱۶	۱۳۸۸	۴۰,۰۰۰,۰۰۰	۰
۱۷	۱۳۸۹	۴۵۰,۰۰۰,۰۰۰	۱۳

طبق ارقام جدول ۱ طی ۱۷ سال گذشته، بالاترین میزان افزایش مبلغ دیه مربوط به سال ۱۳۸۰ با ۵۶/۲۵ درصد افزایش بوده است. محاسبات نشان می‌دهد متوسط نرخ رشد سالیانه طی ۱۷ سال گذشته ۱۸ درصد بوده است.

همچنین با فرض افزایش مبلغ دیه به ۹۰۰ میلیون ریال نرخ رشد مبلغ دیه در سال جاری (۱۰۰ درصد) با میانگین نرخ افزایش دیه در ۱۷ سال اخیر (۱۹ درصد) تفاوت فاحش دارد. این افزایش (۱۰۰ درصدی) با مجموع نرخ رسمی تورم سال گذشته و درصد افزایش قیمت احشام ثلاثه (گاو، گوسفند و شتر) که از سال ۱۳۷۴ تاکنون مبنای محاسبه و اعلام مبالغ ریالی دیات تعیین شده بود، هیچ‌گونه سازگاری و همخوانی ندارد. نرخ شتر باید بر مبنای قیمت در مناطقی باشد که خرید و فروش در آنها انجام می‌شود. در واقع داد و ستد شتر قیمت آن را تعیین می‌کند، اما کارشناسان قوه قضائیه متوسط قیمت شتر در مناطقی که تعداد اندکی وجود دارد را با سایر مناطق در نظر گرفته و برای هر شتر ۹۰۰ هزار تومان تعیین کرده‌اند. از سوی دیگر به نظر می‌رسد که در سال‌های گذشته صرفاً یک بار قیمت شتر تعیین شده و هر ساله بر اساس نرخ تورم این مبلغ تعدیل

می‌شده است. در سال ۱۳۹۰ برای تعیین مبلغ دیه قوه قضائیه بر مبنای متوسط ارزش شتر در مناطق مختلف کشور اقدام نموده و اکنون نیز در حال بررسی مجدد است. به هر حال باید مبنا و بنیان تعیین قیمت هر نفر شتر به صورت شفاف بیان شود. چنانچه در جامعه به طور واقعی دیه بر اساس شتر انجام شود و تعدادی شتر خریداری و فروخته شود هر ساله با توجه به حدود ۲۴۰۰۰ تصادف منجر به فوت معادل $2,400,000 = 100 \times 24,000$ شتر خریداری خواهد شد. البته بازماندگان مقتول شترهای دریافتی را در بازار شتر به فروش خواهند رساند لذا اگر عرضه و تقاضا در طول سال انجام شود و واردات نیز انجام شود معلوم نیست که قیمت هر نفر شتر چه قدر باشد لذا یک قیمت سایه‌ای برای هر نفر شتر باید محاسبه شود نه با استعلام از استان‌ها که بازار بسیار محدودی در کل کشور دارند.

- با فرض اینکه بر اساس حکم حاکم اسلامی بتوان نقره را نیز به احشام ثلاثه (شتر، گاو و گوسفند) جهت پرداخت دیه اضافه کرد و با توجه به اینکه قیمت نقره در بازار جهانی تعیین می‌شود و حالت شبه رقابتی دارد، در مقایسه با قیمت شتر دیه بر اساس نقره مبلغ کمتری را به خود اختصاص داده است و بدین ترتیب در شرایط موجود محاسبه دیه بر اساس نقره معادل ریالی کمتری را به خود اختصاص می‌دهد. با توجه به ماده (۲۹۷) قانون مجازات اسلامی و نیز قیمت تقریبی امور ۶ گانه محاسبه حداقلی از دیه طبق جدول ذیل صورت گرفته است:

جدول ۲. ارزش دیه کامل انسان بر اساس امور ۶ گانه بر طبق قانون دیات

نوع دیه	شتر	گاو	گوسفند	طلا	نقره	لباس
میزان	۱۰۰ نفر	۲۰۰ رأس	۱۰۰۰ رأس	۱۰۰۰ دینار مسکوک (۶۲۴۹/۹ گرم طلا)	۱۰,۰۰۰ درهم مسکوک (۱۲۶,۰۰۰ نخود نقره)	۲۰۰ دست حله یمن
قیمت واحد	۱۸ میلیون ریال ^(۱)	۱۲ میلیون ریال ^(۲)	۲/۵ میلیون ریال ^(۳)	۴۵۸۲۰ تومان (قیمت هر گرم طلای ۱۸ عیار در داخل کشور) ^(۴)	هر مثقال معمولی = ۶۷۹۷۰ ریال ^(۵)	-----
قیمت دیه (محاسبات نگارنده)	۱۸۰۰ میلیون ریال	۲۴۰۰ میلیون ریال	۲۵۰۰ میلیون ریال	۲۸۶۳ میلیون ریال	۳۴۴ میلیون ریال	-----

توضیحات:

۱. تخمین توسط نگارنده.
۲. تخمین توسط نگارنده.
۳. تخمین توسط نگارنده.

4. <http://mesghal.ir/>

5. <http://mesghal.ir/>

مشاهده می‌شود که با محاسبات صورت گرفته مبلغ دیه با احتساب ۱۰,۰۰۰ درهم بسیار کمتر از مبلغ ریالی یکصد شتر خواهد شد.^۱ البته همان‌گونه که مشاهده می‌شود مبلغ ریالی احشام ثلاثه تقریباً نزدیک به هم است.

- هر ساله به پیشنهاد وزارت دادگستری و به ریاست قوه قضائیه، نرخ متوسط یکصد شتر به‌عنوان ارزان‌ترین دیه رایج در جامعه که از سازمان‌های قیمتگذار امور دامی وزارت جهاد کشاورزی در سراسر کشور استعلام می‌گردد، تعیین می‌شود.

با فرض افزایش مبلغ ریالی دیه به ۹۰۰ میلیون ریال سؤالی که می‌تواند به ذهن خطور کند این است که این اضافه شدن ناگهانی و دو برابری، براساس چه مبنایی و با لحاظ کدام معیار است؟ به‌عبارت دیگر باید بررسی شود که در مقطعی از سال گذشته قیمت گوشت (گاو، گوسفند و شتر) چند درصد افزایش داشته که وزارت جهاد کشاورزی به یکباره قیمت شتر که ناشی از افزایش قیمت گوشت آن است را دو برابر اعلام کرده است. با این اوصاف این سؤال مطرح می‌شود که آیا با تورم ۱۰۰ درصدی مواجه شده‌ایم که قوه قضائیه قیمت شتر را نسبت به سال قبل دو برابر در نظر گرفته است؟ آمارها نشان می‌دهد این افزایش ۱۰۰ درصدی با نرخ رسمی تورم سال گذشته و حتی با درصد افزایش قیمت احشام ثلاثه (گاو، گوسفند و شتر) که از سال ۱۳۷۴ تاکنون مبنای محاسبه و اعلام مبالغ ریالی دیات تعیین شده است، هیچ‌گونه سازگاری و همخوانی ندارد. آیا سال گذشته هر نفر شتر ۴۵۰ هزار تومان بوده و امسال ۹۰۰ هزار تومان شده که قیمت دیه امسال دو برابر محاسبه شده است و یا اینکه میزان مبلغ دیه با توجه به عامل‌ها و معیارهای دیگری از قبیل تورم و... محاسبه می‌شده است. متأسفانه در سال‌های گذشته تنها یک بار قیمت شتر تعیین شده و هر سال براساس تورم نرخ دیه افزایش می‌یافته است، بدین ترتیب به لحاظ اقتصادی از آنجایی که شتر در حال حاضر کالایی رایج در کشور نیست، قیمت بازار محدود آن نمی‌تواند مبنای تعیین قیمت دیه

۱. یک مثقال معمولی = ۴/۶۸۷۵ گرم = ۲۴ نخود

$$\frac{۱۲۶,۰۰۰ \text{ نخود نقره}}{۲۴} = \text{تومان } ۵۲۰۰ = ۳۴,۴۵۳,۱۲۵ \text{ تومان (قیمت یک گرم نقره)} \times ۲۴۶۰۹/۳۷۵ = (\text{گرم نقره}) ۴/۶۸۷۵ \times ۵۲۰۰ = (\text{مثقال نقره}) = ۱۲۶,۰۰۰ \text{ نخود نقره}$$

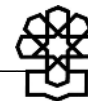
یک مثقال شرعی = ۶/۲۴۹۹ گرم = ۱۸ نخود

$$\frac{۱۸,۰۰۰ \text{ نخود نقره}}{۱۸} = \text{تومان } ۴۵۸۲ = ۲۸۶,۳۷۰ \text{ تومان (قیمت هر گرم طلای ۱۸ عیار)} \times ۶۲۴۹/۹ \times (\text{گرم طلا}) ۶۷/۲۴۹۹ \times ۱۰۰۰ = (\text{مثقال شرعی طلا}) = ۱۸,۰۰۰ \text{ نخود نقره}$$

شایان ذکر است در صورتی که قیمت جهانی طلا را مد نظر قرار دهیم این مبلغ به رقم زیر افزایش می‌یابد:

$$\frac{۱۸,۰۰۰ \text{ نخود نقره}}{۱۸} = \text{تومان } ۶۴,۷۶۰ = ۴۰۴,۷۴۹,۷۷۳ \text{ تومان (قیمت هر گرم طلای ۱۸ عیار)} \times ۶۲۴۹/۹ \times (\text{گرم طلا}) ۶۷/۲۴۹۹ \times ۱۰۰۰ = (\text{مثقال شرعی طلا}) = ۱۸,۰۰۰ \text{ نخود نقره}$$

با احتساب قیمت هر دلار ۱۲۰۰ تومان.

باشد. به عبارت دیگر نرخ شتر باید بر مبنای قیمت در مناطقی باشد که خرید و فروش می‌شود، در واقع داد و ستد شتر قیمت آن را تعیین می‌کند (قیمت سوقیه یا بازار)، اما کارشناسان قوه قضائیه متوسط قیمت شتر در مناطقی که تعداد اندکی وجود دارد را با سایر مناطق در نظر گرفته و ۹۰۰ هزار تومان برای هر نفر شتر تعیین کرده‌اند و مبنای قوه قضائیه در تعیین نرخ جدید دیه دقیق و شفاف نیست. به بیان دیگر آمارگیری قوه قضائیه در استان‌هایی که بازار عرضه و تقاضای بی‌ثبات داشته، صورت گرفته است. اگر قرار باشد قیمت شتر با مبلغی که قوه قضائیه ملاک قرار داده تعیین شود، می‌توان با وارد کردن شتر از امارات یا عربستان و یا پرورش شتر در داخل کشور قیمت آن را کاهش داد و به نوعی با ایجاد بازار رقابتی قیمت آن را تحت تأثیر قرار داد. برای اساس تعیین قیمت میانگین برای شتر درست به نظر نمی‌رسد. حتی چنانچه در محاسبه قیمت شتر در سال‌های گذشته اشتباه شده باشد امکان تصحیح یک‌باره آن در یک سال وجود ندارد و شاید ضروری باشد به تدریج در طول چند سال اتفاق افتد.

بر اساس تصویب‌نامه‌ای که در آذرماه ۱۳۸۵ به تصویب هیئت وزیران رسیده است، حداقل مبلغ بیمه برای جبران خسارت‌های بدنی هر نفر در هر حادثه، معادل مبلغ ریالی ارزان‌ترین نوع دیه یک مرد مسلمان در ماه‌های حرام خواهد بود. (ادنی القیم)

با توجه به جدول ۲ دیگر شتر به عنوان ارزان‌ترین امور ۶ گانه نیست، بلکه این نقره است که ارزان‌ترین است، اما با توجه به فتوای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نقره نمی‌تواند ملاک تعیین دیه قرار گیرد و در بین احشام ثلاثه به نظر می‌رسد شتر ارزان‌ترین باشد.

- با توجه به آنکه حسب قانون اصلاح قانون بیمه شخص ثالث و آیین‌نامه‌های اجرایی آن، شرکت‌های بیمه مکلف به صدور بیمه‌نامه شخص ثالث با تعهدات بدنی معادل با دیه ماه‌های حرام هستند و حق بیمه مربوط نیز بر اساس مبلغ تعهدات بیمه‌نامه‌ها تعیین می‌شود، لذا در صورت افزایش شدید مبلغ دیه مبلغ حق بیمه مربوطه نیز افزایش خواهد یافت.

- حدود ۹۵ درصد از خودروهای کشور (۱۱,۴۰۰,۰۰۰ خودرو) و کمتر از ۱۱ درصد از موتورسیکلت‌ها (۷۰۰,۰۰۰ موتورسیکلت) دارای بیمه‌نامه شخص ثالث می‌باشند. از سوی دیگر افزایش هزینه بیمه شخص ثالث موجب می‌شود که بسیاری از دارندگان وسایط نقلیه از خرید بیمه‌نامه جدید خودداری کنند که در صورت تصادف و خسارت جانی بدون شک هزینه‌های آن به جامعه تحمیل می‌شود. افزایش دیه موجب افزایش چشمگیر افرادی که قادر به پرداخت دیه نخواهند بود، می‌شود و شمار زندانیان را افزایش می‌دهد. در حال حاضر افراد زیادی که در حادثه مقصر شناخته شده‌اند به علت عجز از پرداخت دیه در زندان به سر می‌برند و بسیاری از افرادی که با وثیقه آزاد شده‌اند نیز قادر به پرداخت دیه به زیان‌دیدگان نیستند، لذا با این تصمیم بدهی همه آن

مقصرین به دو برابر افزایش می‌یابد. شایان ذکر است برخی از افراد صرفاً به جهت عدم پرداخت چهل میلیون ریال مابه‌التفاوت بیمه‌نامه با سقف دیه، در زندان به سر می‌برند.

- با افزایش مبلغ دیه تعهدات شرکت‌های بیمه و نیز تعهدات صندوق تأمین خسارت‌های بدنی افزایش خواهد یافت. باید توجه داشت که افزایش ۱۰۰ درصدی مبلغ دیه موجب افزایش تعهدات قبلی شرکت‌های بیمه می‌گردد، طبق آمار ارائه شده از سوی مدیریت نظارت مالی بیمه مرکزی به استناد صورت‌های مالی مصوب هیئت مدیره شرکت‌های بیمه، عملیات بیمه شخص ثالث در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ به ترتیب با ۸۴۱ و ۹۳۰ میلیارد ریال زیان همراه بوده است. شایان ذکر است که براساس ماده (۱۰) قانون اصلاح قانون بیمه شخص ثالث، در صورت ورشکستگی هریک از شرکت‌های بیمه، مسئولیت ایفای تعهدات آن در مقابل زیان‌دیدگان حوادث رانندگی متوجه صندوق تأمین خسارت‌های بدنی خواهد بود و در صورت کمبود منابع آن، دولت موظف است که در بودجه سال بعد کسری منابع آن را تأمین کند.

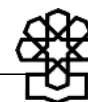
- درحال حاضر پرونده‌های فراوانی در محاکم قضایی تحت بررسی است که یا احکام آنها صادر نشده و یا حکم صادر شده به طرفین ابلاغ نشده است. در این موارد فرد مقصر مجبور خواهد بود که دیه را به قیمت یوم‌الاداء بپردازد. در نتیجه مبلغ دیه افزایش خواهد یافت و فشار مالی فراوانی به پرداخت‌کننده دیه وارد می‌شود. توجه به این نکته ضروری است که به علت بوروکراسی حاکم بر قوه قضائیه و نیز کمبود نیرو، رسیدگی به پرونده‌های دیه روند بسیار طولانی را طی می‌کند. در صورت افزایش مبلغ دیات به ۹۰۰ میلیون ریال همه اشخاصی که به هر علت محکوم به پرداخت دیه شده‌اند و تاکنون دیات متعلقه را پرداخت نکرده‌اند موظف خواهند بود که مبلغ دیه را براساس قیمت جدید آن (یوم‌الاداء) پرداخت کنند.

- در حوادث رانندگی همه ساله بین ۲۳ تا ۲۵ هزار نفر کشته و بیش از ۱۲ برابر افراد فوت شده یعنی حدود ۳۰۰ هزار نفر مجروح می‌شوند. آثار ناشی از افزایش مبلغ دیه را نمی‌توان تنها محدود به تعداد کشته‌شده‌ها دانست و تبعات این افزایش را نسبت به ۳۰۰ هزار نفر مجروح نیز باید در نظر گرفت.

- یکی از آثار منفی افزایش مبلغ دیه بالا رفتن احتمال تقلب است. در بسیاری از حوادث منجر به جرح و به خصوص جراحات‌های جزئی از قبیل خارصه^۱ و دامیه^۲ امکان تقلب توسط بزهداران وجود دارد. با افزایش دیه احتمال صحنه‌سازی بالا می‌رود. به بیان دیگر تقلب و حوادث رانندگی ساختگی

۱. «خراشی که از پوست بگذرد و خون جاری نشود»

۲. «خراشی که از پوست بگذرد و خون جاری شود»

و خسارت‌های غیرواقعی در صورت افزایش شدید مبلغ ریالی دیه، به دلیل افزایش انگیزه افراد سودجو و متخلف برای انجام تقلب و ایجاد خسارات عمدی و غیرواقعی تشدید خواهد شد و این اشخاص بیش از گذشته تلاش خواهند کرد از محل بیمه شخص ثالث و یا صندوق تأمین خسارت‌های بدنی، مبالغی را دریافت کنند.

وزارت بهداشت آمار جراحت ناشی از تصادفات سال گذشته را حدود ۵۰۰ هزار نفر اعلام کرده است، در حالی که همین امر در پزشکی قانونی به کمتر از نصف تقلیل پیدا می‌کند. این اختلاف ناشی از آن است که بخشی از مردم با افزایش رقم دیه، پیگیری‌های لازم و مراجعه به پزشکی قانونی را آغاز کرده و به واسطه آن آمار مراجعه به پزشکی قانونی افزایش خواهد یافت.

- افزایش نرخ دیه اثر روانی بر افزایش تورم و قیمت کالاها خواهد گذاشت. بروز این وضعیت در شرایطی که کشور در ماه‌های آغازین اجرای طرح عظیم و ملی هدفمند کردن یارانه‌هاست، می‌تواند ایجاد اختلال در اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها کند.

- زمان اجرای این افزایش تقریباً همزمان با آغاز سفرهای تابستانی مردم است که به نظر می‌رسد زمان مناسبی برای افزایش مبلغ دیه نیست. لذا با توجه به مراتب فوق یا بهتر است مسئولان در این تصمیم تجدیدنظر به عمل آورند یا زمان اجرای آن را به تعویق بیندازند.

- به نظر می‌رسد با توجه به بار مالی احتمالی تعهدات بیمه‌گران طرح موضوع یارانه دیه، معقول و امکانپذیر نیست. زیرا ممکن است اضافه‌بار مالی تعهدات شرکت‌های بیمه فراتر از مبالغ در نظر گرفته شده توسط دولت به عنوان یارانه دیه باشد.

- مهمترین دلایل موافقان افزایش مبلغ دیه این است که دیه حق شرعی مردم است و جزء حق الناس به شمار می‌آید و در صورت افزایش مبلغ دیه به (۹۰۰ میلیون ریال) این رقم در مقابل جان انسان‌ها ناچیز است.

۲-۴. محاسبات تأثیر دو برابر شدن دیه بر اضافه بار مالی شرکت‌های بیمه^۱

در این گزارش جهت بررسی تأثیر دیه جدید بر توان مالی صنعت بیمه، از دو رویکرد استفاده شده است. در رویکرد اول با توجه به خسارت‌های معوق پایان سال شرکت‌های بیمه در دو رشته شخص ثالث و بیمه مسئولیت، اضافه بار مالی ناشی از دو برابر شدن دیه بررسی شده است. علت انتخاب این دو رشته، ماهیت این رشته‌ها و خسارتی است که در این رشته‌ها صورت می‌گیرد که غالباً به صورت خسارت بر انسان اعم از جرح و فوت است. در رویکرد دوم با توجه به آمارهای

۱. این محاسبات توسط پژوهشکده بیمه در گزارشی تحت عنوان «برآورد اثر افزایش دیه بر اضافه بار مالی صنعت بیمه» در خردادماه سال ۱۳۹۰ تهیه شده است.

رسمی منتشر شده توسط پزشکی قانونی و قوه قضائیه در رابطه با تعداد افراد فوت شده و مجروح در اثر وقوع حادثه، اقدام به محاسبه اضافه بار مالی شرکت‌های بیمه بر اثر دو برابر شدن دیه شده است. البته شایان ذکر است نمی‌توان صرفاً به این دو رویکرد اکتفا کرد و نتایج به‌دست آمده را مبنای تصمیم‌گیری قرار داد، زیرا در هر دو رویکرد نواقصی وجود دارد که می‌توان به این دو رویکرد خدشه وارد کرد.

۱-۲-۴. رویکرد خسارت‌های معوق

در این رویکرد با استفاده از روش اقتصادسنجی و برازش بهترین مدل در هر کدام از دو رشته بیمه‌ای شخص ثالث و مسئولیت میزان خسارت‌های معوق در انتهای سال ۱۳۸۹ برآورد شده است. در این رویکرد به خسارت‌های معوق انتهای سال از سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۸۸، در هر کدام از رشته‌های بیمه شخص ثالث و مسئولیت تابعی نسبت داده شده که از بالاترین سطح معناداری برخوردار باشد. در مورد بیمه‌های مسئولیت از آنجا که قوانین حاکم بر این رشته بیمه‌ای (بر خلاف تغییر قانون بیمه شخص ثالث و تغییر در تعریف شخص ثالث از سال‌ها ۱۳۸۷ به بعد براساس آیین‌نامه جدید شخص ثالث) تغییر نکرده است، بنابراین دوره زمانی جهت برازش تابع برای برآورد خسارت‌های معوقه در این رشته بیمه‌ای از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۸ در نظر گرفته شده که یک سال بیشتر از دوره زمانی رشته شخص ثالث است.

با توجه به توابع برآورده شده میزان خسارت‌های معوق در هر کدام از این رشته‌ها در پایان سال ۱۳۸۹ در جدول ۳ آورده شده است.

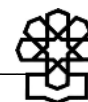
البته به نظر می‌رسد که ارقام ارائه شده در جدول ۳ که برآورد شده چندان قابل اتکا نباشد، چون با استفاده از ۳ یا ۴ داده پیش‌بینی صورت گرفته است (رگرسیون زده شده) که از نظر آماری معتبر نمی‌باشد. حال با فرض اینکه این برآوردها صحیح باشد؛ داریم:

جدول ۳. پیش‌بینی میزان خسارت‌های معوق تا پایان سال ۱۳۸۹ در رویکرد اول به تفکیک رشته‌ها و جمع آنها (میلیارد ریال)

مجموع	مسئولیت	شخص ثالث
۴,۹۷۶	۱,۲۲۹	۳,۷۴۷

مأخذ: گزارش برآورد اثر افزایش دیه بر اضافه بار مالی صنعت بیمه، پژوهشکده بیمه ص ۱۸.

میزان خسارت‌های معوق خالص در طول سه‌ماهه منتهی به خردادماه ۱۳۹۰ با توجه به نرخ رشدی که خسارت‌های معوق در هر کدام از این دو رشته بیمه‌ای در سال ۱۳۸۹ نسبت به سال

۱۳۸۸ داشته را پیش‌بینی کرده است. به طوری که با توجه به نرخ رشد خسارت‌های معوق در هرکدام از رشته‌ها و تقسیم کردن آن بر چهار (به دلیل گذشتن یک چهارم از ماه‌های سال تا خردادماه ۱۳۹۰) میزان خسارت‌های معوق مربوط به سه‌ماهه اول سال ۱۳۹۰ برآورد گردیده است (جدول ۴).

جدول ۴. پیش‌بینی میزان رشد خسارت‌های معوق مربوط به سه‌ماهه اول سال ۱۳۹۰ به تفکیک رشته‌ها

مسئولیت (درصد)	شخص ثالث (درصد)	رشته
۲۹/۳۸	۱۶/۶۲	رشد سالیانه خسارت معوق (پایان ۱۳۸۹ نسبت به پایان ۱۳۸۸)
۷/۳۵	۴/۱۵	رشد سه ماه خسارت معوق (پایان ۱۳۸۹ نسبت به پایان ۱۳۸۸)

مأخذ: همان.

در مرحله بعد میزان خسارت‌های معوق پایان سال ۱۳۸۹ که در جدول ۳ برآورد گردیده، با توجه به رشد خسارت معوق مربوط به سه‌ماهه اول سال ۱۳۹۰ تعدیل شده است (جدول ۵).

جدول ۵. پیش‌بینی میزان خسارت‌های معوق در پایان سه‌ماهه اول سال ۱۳۹۰ به تفکیک رشته‌ها و جمع آنها (میلیارد ریال)

مجموع	مسئولیت	شخص ثالث
۵۲۲۲	۱۳۱۹	۳۹۰۳

مأخذ: همان، ص ۱۹.

بعد از تعیین خسارت‌های معوق پایان سال ۱۳۹۰، به محاسبه اضافه بار مالی صنعت بیمه بر اثر افزایش ۱۰۰ درصدی مبلغ دیه پرداخته شده است.

با توجه به نتایج حاصل از جدول ۵ میزان خسارت‌های معوق برابر با ۵۲۲۲ میلیارد ریال (معادل ۵۲۲ میلیارد تومان) پیش‌بینی شده است.

با توجه به سهمی که هر کدام از این رشته‌ها دارند، طبیعی است هر چقدر شرکت‌های بیمه، سهم کمتری از بیمه شخص ثالث در پورتنفوی خود داشته باشند، افزایش دیه، ضرر کمتری را نسبت به شرکت‌هایی که سهم بیمه شخص ثالث در پورتنفوی آنها به نسبت بالاتر است، متوجه آنها خواهد کرد. در ادامه اشاره شده که در صورت دو برابر شدن دیه نسبت به سال ۱۳۸۹ (۹۰۰ میلیون ریال) دقیقاً به میزان خسارت‌های معوق پایان خردادماه سال ۱۳۹۰، اضافه بار مالی برای صنعت بیمه ایجاد می‌شود که از نظر عددی معادل بیش از ۵۲۲ میلیارد تومان خواهد بود و این رقم

بیش از ۵۰ درصد سرمایه موجود در صنعت بیمه است^۱ و در پایان نتیجه گرفته شده که در صورت افزایش مبلغ دیه به ۹۰۰ میلیون ریال صنعت بیمه با چالش مواجه خواهد شد.

۲-۲-۴. رویکرد دوم (رویکرد آمارهای مصدومین و فوت‌شدگان)

در این رویکرد مبنای محاسبه اضافه بار مالی، آماری است که سازمان پزشکی قانونی و قوه قضائیه در مورد تعداد متوفیان و مصدومین منتشر کرده است. فروض این روش عبارتند از:

- ۲۰ درصد پرونده‌های خسارتی هر سال (پرونده‌های مصدومین) معوق می‌گردند و به سال

بعد منتقل می‌شوند.

- آمارهای گذشته نشان می‌دهند هر ۴/۵ مصدوم، یک دیه کامل می‌گیرند.

با توجه به دو فرض فوق و با توجه به آمارهای مربوط به تعداد مصدومین و فوت‌شدگان در اثر حوادث جاده‌ای مربوط به سال ۱۳۸۹، اضافه بار مالی ناشی از افزایش ۱۰۰ درصدی مبلغ دیه در صنعت بیمه برآورد شده است. در جدول ۶ آمار مربوط به میزان متوفیان و مصدومین در سال ۱۳۸۹ آورده شده است.

جدول ۶. میزان مصدومین و متوفیان در سال ۱۳۸۹ براساس آمار پزشکی قانونی

میزان مصدومین در سال ۱۳۸۹	میزان متوفیان در سال ۱۳۸۹
۳۱۲,۷۴۵	۲۳,۲۴۹

مأخذ: همان، ص ۲۰.

با توجه به اطلاعات جدول ۶ و طبق فروض اول و دوم، ۱۲۵۴۰ نفر معادل دیه کامل از محل مصدومات به‌عنوان مصدومان معوق به سال ۱۳۹۰ تخمین زده شده است. به عبارت دیگر:

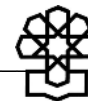
$$۳۱۲۷۴۵ \times \frac{۱}{۵} = ۶۲۵۴۹ \text{ (پرونده معوق مصدومان)}$$

$$۶۲۵۴۹ \times \frac{۱}{۴/۵} = ۱۳۹۰۰ \text{ (معادل دیه کامل پرونده معوق مصدومان)}$$

سپس عدد به دست آمده فوق - که بیانگر معادل دیه‌های ناشی از افراد مصدوم است - در متوسط تفاوت میزان دیه سال ۱۳۹۰ با ۱۳۸۹ - که معادل ۵۰ میلیون تومان است - ضرب شده و به میزان اضافه بار مالی ناشی از تغییر دیه در بخش مصدومین رسیده است.

بنابراین با احتساب ۴۶۵۰ پرونده فوتی و ۱۳۹۰۰ معادل دیه کامل پرونده معوق مصدومان در مجموع اضافه بار مالی در صنعت بیمه به رقمی بالغ بر ۷۴۲ میلیارد تومان می‌رسد که به نظر

۱. برآورد افزایش دیه بر اضافه بار مالی صنعت بیمه، پژوهشکده بیمه، ص ۱۹.

می‌رسد^۱ عملکرد این صنعت را دچار اختلال کند.

۳-۴. بررسی جبران خسارت با فرض عدم وجود دیه

همان‌طوری که در کشورهای غیراسلامی مرسوم است، در حال حاضر برای جبران خسارت جانی یک فرد ملاک‌هایی از قبیل سن، درآمد، میزان کارایی فرد در جامعه و... در نظر گرفته می‌شود. لذا شرکت‌های بیمه‌گذار و هیئت وزیران فارغ از بحث محاسبه ارزش دیه یک مرد کامل در جمهوری اسلامی ایران، شیبیه‌سازی‌های لازم را انجام دهند و با توجه به عرف جهانی در بیمه شخص ثالث و با توجه به شرایط نرخ ارز و غیررقابتی و سایر ویژگی‌ها در اقتصاد ایران هر ساله متناسب با نرخ تورم، مبلغی را برای پوشش خسارات جانی و مالی منظور نمایند.

همچنین فرض بر این است که فعالیت شرکت‌های بیمه یک فعالیت اقتصادی است و انواع بیمه‌نامه‌ها را یک شرکت بیمه صادر می‌نماید و سود کل شرکت بیمه‌ها حداکثر می‌شود و نباید انتظار داشت در همه انواع بیمه‌نامه به یک میزان سود کرد. به عبارت دیگر برخی مسئولیت‌های اجتماعی نیز به شرکت‌های بیمه مربوط می‌شود و دولت‌ها معمولاً در این‌گونه موارد می‌توانند برخی تخفیف‌های مالیاتی یا برخی یارانه‌ها را نیز برای بیمه‌گذاران منظور نمایند تا مشکلات کمتری

۱. محاسبات اضافه دیه به این صورت انجام شده است:

$$\left(\frac{۱}{۳}\right) (۱۲۰-۶۰) + \left(\frac{۲}{۳}\right) (۹۰-۴۵) = ۵۰ \text{ (ماه‌های عادی و حرام)} \quad \left(\frac{۱}{۳}\right) (۸ \text{ ماه غیرحرام از سال}) + \left(\frac{۲}{۳}\right) (۱۲۰-۶۰) = ۶۰ \text{ (ماه حرام از سال)}$$

طبق محاسبات انجام گرفته شده توسط پژوهشکده بیمه با توجه به ۱۳۹۰۰ نفر معادل دیه کامل، مقدار افزایش ریالی دیه از نظر عددی تقریباً برابر با ۶۹۵ میلیارد تومان شده است زیرا:

$$(\text{میلیارد تومان}) ۶۹۵ = ۱۳۹۰۰ \times ۵۰ \text{ میلیون تومان}$$

در مرحله دوم به محاسبه آن دسته از متوفیانی که پرونده آنها به سال ۱۳۹۰ منتقل شده، پرداخته است. سپس طبق فرض اول، ۲۰ درصد پرونده‌های فوتی نیز به سال جدید منتقل می‌شود. ۲۰ درصد آمار فوتی‌ها در سال ۱۳۸۹ معادل ۴۶۵۰ نفر فوتی می‌شود که به سال ۱۳۹۰ منتقل شده است.

در ادامه مابه‌التفاوتی که به خاطر انتقال ۴۶۵۰ پرونده به سال ۱۳۹۰ توسط شرکت‌های بیمه پرداخت شده، محاسبه گردیده است. با توجه به اینکه صرفاً برای ماه‌های عادی اضافه می‌گردد و در ماه‌های حرام عملاً در سقف پوشش قبلی اضافه بار مالی ندارد، برابر با $\frac{۲}{۳}$ یا ۶۷ درصد خواهد بود. با توجه به اینکه مقدار مابه‌التفاوت دیه در ماه‌های حرام و غیرحرام سال ۱۳۸۹ معادل ۱۵ میلیون تومان (۱۵ = ۶۰-۴۵) است، بنابراین میزان کل اضافه بار مالی ناشی از ۴۶۵۰ پرونده متوفی معوق به سال ۱۳۹۰ تقریباً برابر با ۴۶ میلیارد تومان به دست آمده است. زیرا

$$(\text{نفر مابه‌التفاوت دیه کامل اضافی}) ۳۱۱۵ = ۴۶۵۰ \times ۶۷ \text{ درصد}$$

$$(\text{میلیارد تومان}) ۴۶/۷ = ۳۱۱۵ \times ۱۵ \text{ میلیون تومان}$$

با جمع این دو، میزان اضافه بار مالی در صنعت بیمه در رویکرد دوم، تقریباً برابر با ۷۴۲ میلیارد تومان محاسبه شده است.

$$(\text{میلیارد تومان}) ۷۴۲ = ۴۶/۷ + ۶۹۵ \text{ (اضافه بار مالی پرداخت شده به مصدومین)}$$

(اضافه بار مالی پرداخت شده به متوفیان)

برای سرپرستان خانوارها و در مجموع در جامعه ایجاد شود.

لذا در این رویکرد اگر شرکت‌های بیمه معادل رقمی را پوشش دهند برای مابه‌التفاوت این رقم و دیه کامل یک مرد باید حکومت اسلامی تدابیر جدیدی بیاندیشد و این مشکل را نمی‌توان فقط از طرف صنعت بیمه حل کرد، زیرا در حال حاضر بیمه‌گرهای خصوصی نیز در کشور فعالیت می‌نمایند که با تعیین این سقف پوشش خسارت ممکن است این شرکت‌ها زیان‌ده شوند. از طرفی با افزایش مبلغ دیه عرصه رقابت بین شرکت‌های بیمه‌ای از بین رفته و با توجه به اینکه بیش از ۵۰ درصد پرتفوی شرکت‌های بیمه‌ای را رشته بیمه شخص ثالث تشکیل می‌دهد، صنعت بیمه با چالش مواجه خواهد شد.

همچنین شایان ذکر است در دو سال گذشته با واگذاری ۳ شرکت بیمه‌ای به بخش خصوصی، ده‌ها هزار ایرانی سهام‌دار این شرکت‌ها شده‌اند که به یکباره به دلیل افزایش مبلغ دیه و شوک عظیم در سهام خریداری شده خود، با کاهش ارزش سهام مواجه شوند.

این در حالی است که سایر شرکت‌های خصوصی غیربورسی در شرایطی در بازار به کسب‌وکار مشغولند که تعداد وسیعی از سهام‌داران با انتظار ورود به یک بازار سالم و سودده منابع خود را به این بخش وارد کرده‌اند.

براین اساس ابلاغ نرخ ۹۰۰ میلیون ریالی، سرمایه‌گذاری در صنعت بیمه را که وظیفه امنیت و آرامش برای بخش‌های مختلف اقتصادی برعهده دارد، متزلزل خواهد کرد و رویکرد مثبت سرمایه‌گذاران به بازار بیمه به سرعت منفی و موجب خروج سرمایه‌ها از صنعت بیمه خواهد شد.

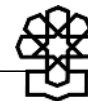
۴-۴. جبران خسارت با فرض عدم وجود شرکت‌های بیمه‌گر شخص ثالث

در این سناریو فرض می‌شود در کشور شرکت‌های بیمه‌گر وجود نداشته باشند، در این صورت زمانی که حکومت (قوه قضائیه) دیه را تعیین می‌کند؛ مردم از لحاظ قدرت پرداخت دیه به دو گروه تقسیم می‌شوند:

گروه اول: کسانی که قدرت پرداخت دیه را دارند.

گروه دوم: کسانی که قدرت پرداخت دیه را ندارند.

عده‌ای که توانایی پرداخت دیه را ندارند در پرداخت دیه دچار عسر و حرج می‌شوند و تعداد زیادی از افراد جامعه در این گروه قرار می‌گیرند. در نتیجه حکومت با توجه به اینکه به نوعی مسئول و درگیر پرداخت دیه این افراد می‌شود، چاره‌ای ندارند جز اینکه یا دستور آزادی افراد این گروه را دهد و یا اینکه با اختصاص ردیف بودجه‌ای جداگانه دین این افراد را پرداخت کند، که در

هر دو صورت به ضرر جامعه خواهد بود. چرا که در صورت آزاد کردن افراد، نرخ مرگ و میر به خاطر افزایش بی احتیاطی و پرداخت مبلغ دیه توسط حکومت افزایش می‌یابد و در حالت دوم نیز بار تأمین مالی پرداخت دیه این افراد به دولت تحمیل می‌شود.

پیشنهادها و راهکارها

الف) در راستای جلوگیری از وقوع آسیب‌هایی که مخالفین افزایش دیه بیان کرده‌اند از جمله جلوگیری از افزایش آمار زندانیان ناتوان از پرداخت دیه که به جهت افزایش حق بیمه از خرید یا تکمیل بیمه‌نامه خودداری می‌نمایند و همچنین کمک به شرکت‌های بیمه در هریک از فرض‌های زیر پیشنهادهای مربوطه ارائه می‌گردد:

فرض اول: راجع به کسانی که در حال حاضر محکوم به پرداخت دیه شده‌اند و در حال پرداخت دیه طبق مهلت‌های مقرر هستند و یا به دلیل عجز از پرداخت در زندان بسر می‌برند.

پیشنهاد: چنانچه افراد مزبور در حکم محکومیت خود به پرداخت قیمت یکی از انواع دیه محکوم شده باشند به نظر می‌رسد با توجه به مطالب مندرج در بخش اول درخصوص ملاک بودن قیمت روز صدور حکم؛ چنین حالتی مشمول افزایش دیه در سال جاری نخواهد شد. در عین حال به منظور اطمینان از این امر لازم است از مقام معظم رهبری استفتایی در این خصوص انجام گیرد.

فرض دوم: درخصوص کسانی که تا زمان لازم‌الاجرا شدن میزان دیه جدید دچار حادثه شده یا می‌شوند اعم از اینکه بیمه بوده‌اند یا نبوده‌اند.

پیشنهاد: پرداخت مابه‌التفاوت لازم جهت پرداخت دیه ۹۰ میلیون تومانی از منابع و اعتبارات صندوق خسارت‌های بدنی موضوع ماده (۱۰) قانون بیمه شخص ثالث مصوب سال ۱۳۸۷، لازم به‌ذکر است ماده (۱۰) قانون مذکور چنین مقرر کرده است: بیمه به‌منظور حمایت از زیان‌دیدگان حوادث رانندگی، خسارت‌های بدنی وارد به اشخاص ثالث که به علت فقدان یا انقضای بیمه‌نامه، بطلان قرارداد بیمه، تعلیق تأمین بیمه‌گر، فرار کردن و یا شناخته نشدن مسئول حادثه و یا ورشکستگی بیمه‌گر قابل پرداخت نباشد یا به‌طور کلی خسارت‌های بدنی خارج از شرایط بیمه‌نامه (به‌استثنای موارد مصرح در ماده (۷)) توسط صندوق مستقلی به نام صندوق تأمین خسارت‌های بدنی پرداخت خواهد شد.

فرض سوم: در مورد کسانی که تا زمان لازم‌الاجرا شدن قیمت جدید اقدام به خرید بیمه‌نامه نکرده باشند و می‌خواهند بیمه‌نامه با قیمت جدید را خریداری کنند و همچنین کسانی که با میزان حق بیمه فعلی با بیمه قرارداد منعقد نموده‌اند جهت تکمیل بیمه‌نامه تا سقف دیه اعلام شده.

پیشنهادها

۱. اعطای تسهیلات دولتی معادل نصف مبلغی که حق بیمه‌ها افزایش می‌یابد. به این نحو که طی یک مهلت دو هفته‌ای به آنها اعلام شود که چنانچه در این مدت جهت خرید بیمه‌نامه و یا تکمیل بیمه‌نامه‌های موجود تا سقف دیه اعلام شده اقدام نمایند از این کمک و تسهیل دولت برخوردار می‌شوند.

با توجه به اینکه دولت، بیمه‌گذار، بیمه‌گران و صندوق تأمین خسارت‌های بدنی چهاروجه ذینفع در بحث دیه هستند، بنابراین بهتر است افزایش مبلغ دیه بین این چهار گروه و با نسبت‌های عادلانه تقسیم شود. برای مثال دولت می‌تواند با اختصاص بودجه‌ای جداگانه و در قالب یارانه به بیمه‌گذار تسهیلات بدهد و یا شرکت‌های بیمه می‌توانند با تقسیط حق بیمه، خرید بیمه‌نامه شخص ثالث را تسهیل نمایند و با این کار از کاهش خرید بیمه‌نامه شخص ثالث جلوگیری کنند.

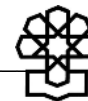
۲. با توجه به اینکه نرخ حق بیمه شخص ثالث براساس تعرفه مصوب هیئت وزیران تعیین می‌گردد و طبق قانون، داشتن بیمه شخص ثالث اجباری است و هدف آن حمایت از اشخاص زیان‌دیده در حوادث رانندگی است، پیشنهاد می‌شود به‌منظور جلوگیری از افزایش غیرطبیعی حق بیمه و آسیب‌های احتمالی مبنای تعیین میزان این نرخ به میزان ۱۵ درصد به تعرفه حق بیمه شخص ثالث مصوب سال ۱۳۹۰ اضافه گردد.

۳. با عنایت به مصوبه هیئت وزیران در سال جاری درخصوص تعرفه حق بیمه که چنین مقرر نموده است: در صورتی که مؤسسه یا سازمانی متعهد شود که اقساط حق بیمه شخص ثالث و سایل نقلیه متعلق به کارکنان خود یا اقارب آنها را از حقوق آنان کسر و در وجه بیمه‌گر پرداخت کند، بیمه‌گر مجاز است حق بیمه سالیانه را به اقساط دریافت کند.

پیشنهاد می‌شود سازوکاری راجع به تقسیط حق بیمه‌ها به میزانی که افزایش می‌یابد پیش‌بینی گردد.

۴. تشکیل صندوقی جداگانه در کنار صندوق تأمین خسارت‌های بدنی و اختصاص ردیف بودجه‌ای جداگانه و یا اختصاص (VAT) که از بیمه‌گذاران دریافت می‌شود (۴ درصد حق بیمه شخص ثالث) به این صندوق که با افزایش مبلغ دیه این درصد نیز خودبه‌خود افزایش می‌یابد.

۵. در نظر گرفتن مبلغ مزاد دریافتی وزارت بهداشت و ناجا به‌عنوان تخفیف برای بیمه‌گذاران؛ چون در صورت افزایش مبلغ دیه، ناخواسته مبلغ دریافتی وزارت بهداشت و ناجا که طبق بند «ز» تبصره «۱۳» قانون بودجه سال ۱۳۸۶ مجموعاً ۲۰ درصد حق بیمه شخص ثالث از شرکت‌های بیمه دریافت می‌کنند، افزایش می‌یابد. به عبارت دیگر می‌توان مبلغ فعلی را ثابت کرد و درصد سهم وزارت بهداشت

و ناجا را متناسب با مبلغ دریافتی فعلی کاهش داد. به عبارت دیگر مبالغی که وزارت بهداشت و ناجا دریافت می‌کنند با افزایش دیه در رقم فعلی ثابت بماند و درصدهایی که دریافت می‌کنند را متناسب با افزایش نرخ بیمه کاهش داد، زیرا تغییری در خدماتی که ارائه می‌دهند رخ نمی‌دهد.

۶. در راستای افزایش ضریب نفوذ بیمه و با توجه به اجباری بودن بیمه شخص ثالث، می‌توان رقم فعلی (۴۵۰ میلیون ریال در ماه‌های غیرحرام و ۶۰۰ میلیون ریال در ماه‌های حرام) را به‌عنوان رقم اجباری برای پوشش بیمه شخص ثالث در نظر گرفت و مازاد افزایش مبلغ دیه تعیین شده را اختیاری در نظر گرفت. بدین ترتیب با افزایش نرخ بیمه ضریب نفوذ بیمه کاهش نمی‌یابد و بیمه‌گذار مکلف است در صورت وقوع حادثه و افزایش مبلغ دیه مازاد پوشش ۶۰۰ میلیون ریال فعلی را، شخصاً به شخص ثالث بپردازند.

براین اساس می‌توان با جدا کردن دیه از بیمه این معضل که هرساله میلیون‌ها خانواده و شرکت‌های بیمه و دولت را درگیر خود می‌کند، حل کرد و این فرض را پذیرفت که شرکت‌های بیمه‌ای تا سقف معادل مثلاً ۶۰ میلیون تومان خسارت را پوشش می‌دهند و چنانچه مبلغ دیه از این سقف نرخی بالاتر تعیین شود مبلغ مابه‌التفاوت چون از پوشش بیمه‌ای خارج است توسط جانی یا فرد مرتکب جنایت که پرداخت دیه برعهده اوست پرداخت شود.

۷. در کنار سایر اقدامات، دولت باید شرکت‌های خودروسازی را ملزم به رعایت استانداردهای جهانی کند و بدین ترتیب با ایجاد سیستم تشویقی و تنبیهی لازم، شاهد کاهش تصادفات و سوانح رانندگی باشیم.

۸. با توجه به اینکه بالغ بر ۸۰ درصد جاده‌های کشور فاقد استانداردهای جهانی هستند، به‌نظر می‌رسد با اصلاح جاده‌ها بتوان تا حدود زیادی مرگ و میر ناشی از حوادث رانندگی را به نحو چشمگیری کاهش داد. همچنین از فرهنگ‌سازی در این زمینه نیز نباید غافل ماند.

رشد فرهنگ عمومی فاکتور مهمی در کاهش تصادفات و تلفات است. با توجه به اینکه تولید و استانداردهای عامل و وسیله نقلیه و راه بسیار پرهزینه و زمانبر است، لذا آموزش عامل انسانی از اهمیت دوچندانی برخوردار است و با سرمایه‌گذاری در این زمینه می‌توان به نتایج مثبتی دست یافت.

۹. به‌نظر می‌رسد اگر قرار است مبلغ دیه افزایش ۱۰۰ درصدی داشته باشد، بهتر است این افزایش به‌صورت تدریجی و با شیب ملایم‌تری انجام پذیرد. به بیان دیگر اگر قوه قضائیه قصد دارد این مسیر را طی کند، لازم است به‌نحوی برنامه‌ریزی کند که امکان تعدیل شرایط هم توسط شرکت‌های بیمه‌ای و هم توسط مردم وجود داشته باشد. به عبارت دیگر می‌توان طی یک برنامه زمانی ۳ تا ۵ ساله و هر

سال با افزایش درصدی مبلغ دیه را از ۴۵۰ میلیون ریال به ۹۰۰ میلیون ریال افزایش داد. برخی از کشورها با تنظیم برنامه‌های بلندمدت توانسته‌اند آمار تصادفات خود را به نصف کاهش دهند. برای مثال اتحادیه اروپا در سال ۲۰۰۰ با برنامه‌ریزی مؤثر توانست آمار تصادفات سالیانه در کشورهای زیرمجموعه خود را از ۵۰ هزار به ۲۵ هزار فوتی در سال ۲۰۰۸ کاهش دهد. اگر در کشور کنترل‌های مشابهی مانند کشورهای پیشرفته از جانب مسئولان مربوطه اتخاذ شود، به‌طور حتم آمار تصادفات رانندگی کاهش خواهد یافت. کاهش تصادفات، فشار مالی بر شرکت‌های بیمه را نیز کاهش می‌دهد و این امر زمینه منطقی کردن مبلغ دیه را فراهم می‌کند.

نکته مهم: برای تحقق این پیشنهادات ضروری است طرح قانونی از سوی مجلس شورای اسلامی ارائه گردد، بدین منظور متن پیوست پیشنهاد می‌شود.

مقدمه توجیهی

افزایش دو برابری نرخ اعلامی جدید دیه از سوی قوه قضائیه در سال جاری در مقایسه با سال گذشته، نگرانی‌هایی را درخصوص آسیب‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی برای بیمه‌گران و بیمه‌گذاران به وجود آورده است.

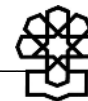
در راستای جلوگیری از وقوع آسیب‌های مزبور از جمله جلوگیری از افزایش آمار زندانیان ناتوان از پرداخت دیه که به دلیل افزایش دو برابری حق بیمه از خرید یا تکمیل بیمه‌نامه خودداری می‌نمایند، این طرح با قید یک فوریت جهت طرح در مجلس شورای اسلامی ارائه می‌گردد:

ماده (۱)

بعد از لازم‌الاجرا شدن نرخ جدید دیه، شرکت‌های بیمه مجاز به افزایش ۵۰ درصد مبلغ تعرفه حق بیمه مصوب مراجع قانونی می‌باشند. معادل نصف این مبلغ به‌صورت نقد و نصف دیگر به صورت اقساط ۶ ماهه از سوی بیمه‌گذار پرداخت می‌شود.

تبصره ۱» - چنانچه خسارت‌های وارد شده، از محل بیمه‌نامه شخص ثالث جبران نشود، مابه‌التفاوت دیه تا سقف اعلامی از سوی قوه قضائیه نسبت به سال گذشته، از محل سود سایر عملیاتی بیمه‌ای پرداخت می‌شود.

تبصره ۲» - دارندگان بیمه‌نامه‌های فعلی موظف‌اند ظرف ۱۵ روز مطابق مفاد این ماده به تکمیل بیمه‌نامه خود اقدام نمایند. در غیر این صورت بیمه تکلیفی نسبت به پرداخت خسارت، بیش از حد مذکور در بیمه‌نامه نخواهد داشت.

ماده (۲)

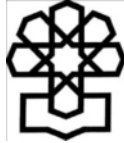
شرکت‌های بیمه موظف هستند درخصوص خسارت‌هایی که تا زمان لازم‌الاجرا شدن نرخ دیه در سال جاری واقع می‌گردد مابه‌التفاوت میزان دیه اعلام شده نسبت به سال گذشته را از منابع و اعتبارات صندوق خسارت‌های بدنی موضوع ماده (۱۰) قانون بیمه شخص ثالث مصوب ۱۳۸۷ پرداخت نمایند.

ماده (۳)

به‌منظور تأمین اعتبار صندوق خسارت‌های بدنی در اجرای مفاد ماده (۲) به میزان ۱۰ درصد از حق بیمه دریافتی شخص ثالث بر مبنای نرخ جدید دیه در سال ۱۳۹۰ به این صندوق اختصاص یابد. همچنین در مواردی که به موجب قانون درصدی از حق بیمه شخص ثالث به وزارتخانه یا ارگان دیگری اختصاص یافته است معادل نصف آن مبلغ به صندوق مزبور اختصاص یابد.

منابع و مأخذ

۱. امامی، حسن. حقوق مدنی، کتابفروشی اسلامیة، جلد ۵، ۱۳۶۸.
۲. آشوری، محمد. نقش زیان‌دیده از جرم و تحول آن در دعاوی کیفری، مجله دانشکده حقوق دانشگاه تهران، ش ۳۴.
۳. برآورد اثر افزایش دیه بر اضافه بار مالی صنعت بیمه، پژوهشکده بیمه، خردادماه سال ۱۳۹۰.
۴. التبریزی الفروی، میرزا علی. التنقیح فی شرح العروة الوثقی (تقریر دروس فقه آیت‌الله العظمی خویی) قم، الهادی و لطفی، جلد ۶، ۱۴۱۰ ق، به نقل از ابراهیم شفیعی سروسستانی.
۵. حمزه بن علی بن زهر. غنیة النزوع، سلسله الینابیع الفقهیه، جلد ۲۴.
۶. خمینی، روح‌الله. تحریرالوسیله، مکتب العلمیه الاسلامیه، ج ۲.
۷. خمینی، روح‌الله. کتاب الطهارة، قم، اسماعیلیان، بی‌نا، جلد ۱، به نقل از: ابراهیم شفیعی سروسستانی، نقش زمان و مکان در تعیین دیه، «مجموعه آثار کنگره بررسی مبانی فقهی امام خمینی (ره)» ش ۱۲.
۸. زراعت، عباس. شرح قانون مجازات اسلامی، بخش دیات، انتشارات ققنوس، ۱۳۸۷.
۹. شیخ طوسی. المبسوط فی فقه الامامیه، جلد ۷.
۱۰. عاملی، سیدمحمدجواد. مفتاح‌الکرامه، جلد ۱۰.
۱۱. شیخ طوسی، المبسوط، جلد ۷ و محقق حلّی، شرایع‌الاسلام، جلد ۴.
۱۲. مجموعه استفتائات، دادگستری تهران، شماره ۷۶/۲/۱۴۶.
۱۳. معرفت، محمدهادی. تغلیظ دیه، مجله دادرسی، ش ۵۶.
۱۴. منصوری، جهانگیر. قانون مجازات اسلامی با آخرین اصلاحیه‌ها و الحاقات، باب دوم، دیات، مقدار دیه قتل نفس، مواد (۲۹۴) تا (۲۹۷)، مؤسسه انتشارات آگاه، ۱۳۸۲.
۱۵. نجفی، شیخ‌محمدحسن. جواهرالکلام، جلد ۴۳.
۱۶. هاشمی، سیدمحمود. مجله فقه اهل بیت (ع)، ش ۴.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۰۹۲۹

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: تحلیل ماهیت حقوقی - فقهی دیه و بررسی میزان افزایش تعهدات مالی صنعت بیمه کشور در اثر افزایش مبلغ دیه

نام دفاتر: مطالعات اقتصادی (گروه بازارهای مالی)، مطالعات حقوقی

تهیه و تدوین کنندگان: حسین هرورانی، سیدمیثم عظیمی

ناظران علمی: سیدمحمدرضا سیدنورانی، احمد شعبانی، حجت‌الاسلام والمسلمین جلیل محبی

متقاضی: معاونت پژوهشی

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی: —

تاریخ انتشار: ۱۳۹۰/۵/۹